

OSMANLI'NIN İLK MEBUSLARI

I. Meşrutiyet Dönemi Mebusları
Üzerine Prosopografik Bir İnceleme

SİNAN ÇAKIR

TARİH

GİRİŞ

Osmanlı Devleti gibi asırlarca monarşi ile yönetilen bir imparatorluğun bir ferman ile Meşrutiyet gibi içinde halkın iradesini de barındıran yeni bir yönetim şekline geçişi bekleneceği üzere bir anda gerçekleşebilecek bir şey değildi. Dolayısıyla bu çalışmanın odak noktasını I. Meşrutiyet mebusları oluşturmakla beraber bu aktörlerin tarih sahnesine çıkmasını sağlayan sürecin incelenmesinde fayda vardır. Nitekim gerek devlet gerek aydın ve bürokratlar ve gerekse de dışarıdan Osmanlı İmparatorluğunu izleyenler Meşrutiyet'e geçişi Tanzimat'tan beri süregelen reformların bir tamamlayıcısı olarak değerlendirmişlerdir.¹

Her şeyden önce şunu belirtmekte fayda vardır ki Osmanlı reform sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Tanzimat, Osmanlıların kendi içinde geliştirdiği bir sürecin sonunda ortaya çıkmış, dışarıdan doğrudan herhangi bir dayatma söz konusu olmamıştır. Yani oldukça sıkıntılı geçen 17. ve 18. yüzyılların ardından devlet artık Avrupa endüstrisi ve teknolojisine karşısında bir şeylerin yolunda gitmediğini kabullenmiş, bu açığı kapatmak için modernleşmeyi bir zaruret olarak görmüş ve bunun bir sonucu olarak Tanzimat'a giden süreç 19. yüzyılın başından itibaren, özellikle II. Mahmud'un iktidarıyla beraber önemli bir ivme kazanmıştır. Tanzimat, II. Mahmud'un devleti modernleştirme projesinin önemli bir ayağını oluştursa da Gülhane Hatt-ı Hümayunu, oğlu Sultan Abdülmecid döneminde ilan edilebilmiştir. Nitekim onun son yıllarında Tanzimat-ı Hayriye işlerini görüşüp tartışmak amacıyla Meclis-i Vala'nın kurulmuş olması da bu düşünceleri destekler mahiyettedir.²

Tanzimat, beraberinde merkez ve taşrada yeniden yapılanmayı getirdiği gibi aynı zamanda metin olarak anayasal bir formatta yazıldığı için Kanun-ı Esasi'ye gelen süreçte önemli bir mihenk taşı teşkil etmiştir. Tanzimat sonrası

¹ Meclisin açılmasının III. Ahmed ve III. Selim dönemlerinden beri girilen reformlara kadar dayandırıldığı da olmuştur (Bekir Sıtkı Baykal, "93 Meşrutiyeti", s. 81).

² Ali Akyıldız, "Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, XXVIII, 250.

vergilerin miktarını belirlemek ve belirlenen miktarların toplanmasını sağlamak amacıyla taşrada kurulan Muhassıllık Meclisleri yerel yönetim fikrine ilk kez zemin hazırlamıştır.³ Muhassıllık sistemi Tanzimat'ın ilan edilmesinden kısa bir süre sonra, 1842 yılında kaldırılıp eski usul olan iltizama geri döndüyse de Muhassıllık Meclisleri Memleket Meclisleri adıyla varlığını sürdürmüştür.⁴ Bu meclislerin üyeleri yörelerin önde gelen isimleri arasından seçilmekteydi.⁵ Bu uygulamayla beraber halk ve yerel eşraf daha doğrudan yönetime katılmaya başlamışsa da gerek bu meclislerin üyelerinin yarıya yakınının merkez tarafından atanıyor olması gerekse de seçmenlerin emlak, yaş ve cinsiyet gibi belli kıstaslarla daraltılmış olması nedeniyle halkın iradesinin nispeten sınırlı olarak yönetime yansıdığı söylenebilir.⁶

Tanzimat'ın taşra ile ilgili düzenlemeleri bir türlü başarılı bir şekilde uygulanamamış, bu başarısızlığın nedenini öğrenmek için gerekli görülen bazı bölgelerden temsilciler çağırılması kararlaştırılmıştır.⁷ 1845'te Meclis-i Vâlâ'ya vilayetlerden temsilcilerin çağırılmasına ve taşradaki sorunların oradan gelenlerce doğrudan ifade edilmesine zemin hazırlanması Meşrutiyet'e giden yolda önemli duraklardan bir diğerini teşkil etmiştir. Ayrıca, merkeze gelen temsilciler vasıtasıyla Tanzimat reformları vilayetlere daha kolay anlatılabilecektir.⁸ Konumuzun dışında olması sebebiyle burada ayrıntılı olarak değerlendiremeyecek olsa da bu görüşmeler sonunda açılan imar meclisleri gerekli alt yapının oluşturulamaması sebebiyle istenilen düzeyde başarılı olamamıştır.⁹

³ İlber Ortaylı, "I. Meşrutiyet Meclisinde Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı*, Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara, 1976, s. 437.

⁴ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, I, 40-45.

⁵ İbrahim Şirin, "Osmanlı Siyasi Yapısında Dönüşüm" 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu, *Bildiriler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Marmara Üniversitesi, Eds. Zekeriya Kurşun, Cemil Öztürk, Yasemin Tümer Erdem, Arzu M. Nurdoğan, İstanbul, 2009, s. 98.

⁶ Ali Akyıldız, "Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatlarının Yeniden Yapılanma Süreci (1836-1856)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, 2000, s. 89-90; E. Atilla Aytekin, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu: 1703-1908 Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, eds. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 69.

⁷ Metin Ünver, "Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi, İstanbul, 2009, s.129.

⁸ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri", *OTAM*, Sayı: 3, Ankara, 1992, s. 325.

⁹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri", s. 330.

Halkın temsilcilerinin merkez tarafından çağırılıyor olması nedeniyle bu temsilciler kimi literatürde “*yarı mebus*” olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Gelişen süreçte 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ile taşra idaresi yeniden yapılandırılırken eksikliği hissedilen seçim ve meclis tecrübesi de tahkim edilmiştir. Bu düzenlemeler ile taşra teşkilatı vilayet, sancak, kaza ve nahiye gibi birimlere ayrılmakla beraber her bir birimin kendine ait ve üyelerinin önemli bir kısmı halk tarafından seçilen birer meclisi de bulunmuştur.¹¹ Osmanlı'nın modernleşme süreciyle beraber bir yandan yeni kurumlar oluşmaya ve meclisler vasıtasıyla halk yönetime katılmaya başlarken bir yandan da Avrupa devletleriyle mevcut irtibatın güçlenmesi ve öğrencilerin yurt dışına gönderilmesiyle birlikte toplumun zihin dünyası da yavaş yavaş değişmeye ve bu minvalde dış dünyayı takip eden yeni oluşumlar ve Osmanlı'daki mutlak iktidara karşı bazı muhalif gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların ilk nüvelerinden birini ise literatürde baskıcı rejime karşı halktan gelen ilk başkaldırı olarak tanımlanan Kuleli Vakası'nı gerçekleştiren Fedailer Cemiyeti teşkil etmiştir. Her ne kadar bu ilk girişim, Sultan Abdülmecid'in Batılılaşma politikalarını sonlandırmak isteyen gelenekçiler tarafından tasarlanıp muhalif cephe açısından başarısızlıkla sonuçlandıysa da kendisinden sonra gelen Batılılaşma yanlısı Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin esin kaynağı olmuştur.¹²

Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın etrafında örgütlenen Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin Sultan Abdülaziz'e gönderdiği mektup ise Meşrutiyet'i talep etmesi bakımından mutlak iktidarı doğrudan hedef almıştır.¹³ Mustafa Fazıl Paşa, Midhat Paşa, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik ve Ziya Paşa gibi önde gelen Yeni Osmanlılar ödüllendirme, ceza verme ve yeni görevlere atama

¹⁰ Cezmi Eraslan, Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 25-26; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 199-200; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 18, 20-24, 38, 42-46.

¹¹ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 196; Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s. 24-32; Ela Özkan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Hiperyayın, İstanbul, 2020, s. 239.

¹² Niyazi Berkes, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, YKY, İstanbul, 2002, s. 272-75; Burak Onaran, *Détrôner Le Sultan, Deux Conjurations à l'époque des Réformes Ottomanes: Kuleli (1859) et Meslek (1867)*, Peeters, Paris, 2013, s. 241-42, 254.

¹³ Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, Syracuse University Press, USA, 2000, s. 276-82.

yöntemleriyle zaman içinde etkisizleştirilirse de I. Meşrutiyet'in ilanında özellikle Midhat Paşa ve çevresindeki ekip etkili olmuştur. Öyle ki Meşrutiyet yönetimine yanaşmayan padişahın Talebe-i Ulum İsyanı'yla başlayan tahttan indirilme sürecinde etkili olan bu grup, aynı zamanda sırasıyla V. Murad'ı ve ardından II. Abdülhamid'i Meşrutiyet'i ilan etme sözü alarak tahta çıkarılmıştır.¹⁴ Bu birbirini tetikleme süreci sonraki dönemde de devam edecek, Yeni Osmanlılardan esinlenen İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler II. Meşrutiyet'in ilanında kilit rol oynayacaktır.¹⁵

I. Meşrutiyet'in taşra seçimlerinde Vilayet İdare Meclisi üyelerinin doğrudan ikincil seçmen sayılması ve mebusların önemli bir çoğunluğunun bu meclislerde üye olarak görev alması, bu meclisler vasıtasıyla Osmanlı Parlamentosuna önemli bir tecrübe aktarılmasını sağlamıştır. Öyle ki bu durum taşra mebuslarınca bir üstünlük vasfı olarak mecliste de dile getirilmiş, İstanbulluların ilk defa seçim gördükleri, kendilerinin ise Tanzimat'ın başından beri seçimlere aşina oldukları ifade edilmiştir.¹⁶ Bu tecrübe aktarımı meclis açıldıktan sonra daha net bir şekilde görünür olacak ve mebuslar kendi içlerinde tutarlı ve başarılı bir performans sergileyeceklerdir.

---

¹⁴ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, I, 37; Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1973, III, 305-6.

¹⁵ M. Şükrü Hanioglu, *The Young Turks in Opposition*, Oxford University Press, New York, 1995, s. 28-32.

¹⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 105.